«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման՝ Էպոսի դերը հայրենասիրության և ազգային արժեհամակարգի ձևավորման գործում

Առարկան՝ Հայոց լեզու և գրականություն

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Գրետա Հակոբյան

Ուսումնական հաստատություն՝ Արտաշատի Հ.1 հիմնական դպրոց

Երևան 2022

Նպատակ՝

1. Ուսումնասիրել ազգային էպոսի դաստիարակչական ու հայրենասիրություն սերմանող հատվածները համաշխարհային գրականության մեջ
2. Ընթերցել տալ մեր ազգային էպոսն ամբողջությամբ՝ ուսուցչի օգնությամբ հաղթահարելով լեզվաոճական խութերը
3. Սասուցի Դավթի կերպարով սովորեցնել հայրենասիրություն սովորողի մոտ
4. <<Սասունցի Դավիթ>> էպոսի կերպարների վերլուծության շնորհիվ ձևավորել ազգային արժեհամակարգ
5. Քարտագրման միջոցով բացահայտել և վերլուծել էպոսի թողած ազդեցությունը իններորդ դասարանի սովորողի մոտ

Պնդում՝

<<Սասունցի Դավիթ>> էպոսի միջոցով դաստիարակել հայրենասիրություն և ձևավորել ազգային արժեհամակարգ միջին դպրոցի աշակերտի մոտ

Պլանավորում՝

1. Դիտարկել ազգերի պատմության մեջ էպոսի դերն ու նշանակությունը
2. Վերլուծել ազգային էպոսը իններորդ դասարանցու դաստիարակչական ու արժեհամակարգի ձևավորման տեսանկյունից

3.. Ուսումնասիրել <<Սասունցի Դավիթ>> էպոսի դասավանդման մեթոդիկան հիմնական դպրոցի աշակերտի համար

4.Բեմադրել էպոսը

5. քարտագրմամբ հետազոտել՝ ունի՞ <<Սասունցի Դավիթ>> էպոսը դաստիարակչական բնույթ

Բովանդակություն

Ներածություն……2-3

Գլուխ 1 Ազգային էպոսներ…….3-5

Գլուխ 2 <<Սասունցի Դավիթ>> էպոսը և նրա դերը հայրենասիրության և ազգային արժեհամակարգի ձևավորման գործում …….5-7

Գլուխ 3 9-րդ դասարանում դասավանդելու մի քանի մեթոդներ, քարտագրում…….7-16

Եզրակացություն……16

Գրականության ցանկ……17

Ներածություն

Էպոսը(դյուցազնավեպը) վիպական բնույթի բանավոր մեծածավալ ստեղծագործություն է, որը ձևավորվում է տարբեր ժողովուրդների ստեղծագործական ուժերով՝ ժողովրդի համար բախտորոշ նշանակություն ունեցող պատմական ժամանակաշրջաններում և ներկայացնում է ժողովրդի հավաքական մտածողությունը, ազգային բնավորությունը, կենցաղը,բարքերը, լուսավոր ապագայի անխախտ հավատը: Էպոսի գլխավոր հերոսը գերբնական ուժով օժտված ազնիվ ու արդարադատ մարտիկն է:

«Սասունցի Դավիթ» էպոսի համահավաք բնագրի յուրացումը պարտադիր է ոչ միայն ավագ դպրոցի աշակերտների, այլև մանկավարժական համալսարանի և ինստիտուտների բոլոր ֆակուլտետների ուսանողության համար, որովհետև դրանք բոլորը պատրաստում են ապագա ուսուցչին, որն իր

ազգային մտածողությամբ ու համամարդկային ընկալումներով առաջադեմ լինելու պարտավորվածությունն ունի:

Աշխատանքում ներկայացված են ազգային էպոսների պատմական ակնարկ, մեր էպոսի դերն ու նշանակությունը համաշխարհային էպոսագտության ասպարեզում, վերջինիս ՝ իններորդ դասարանում սովորողի դաստիարակչական ՝ հայրենասրություն և արժեհամակարգ ձևավորելու գործում դերը, դասավանդման մի քանի տարբերակներ:

Գլուխ 1 Ազգային էպոսներ

Ազգային էպոսը էպիկական բովանդակությամբ էպիկական ժանրի բանաստեղծության կամ գրականության գործ է, որը ավանդաբար ներկայացնում կամ արտացոլում է որևէ ազգի մշակութային կամ ինքնաճանաչողական ոգին, դա կարող է վերաբերել նաև ինքնուրույնության կամ անկախության ձգտող որևէ էթնիկական կամ լեզվաբանական խմբի: Ազգային էպոսների մեջ հաճախ նկարագրվում է տվյալ ազգային էթնոսի ծագման և զարգացման պատմությունը. կամ պատմության մի մասը, կամ տվյալ ազգության ինքնորոշման կամ ինքնագիտակցման պատմության կարևորագույն դրվագները և այլ ազգային խորհրդանշանների ծագման կամ ընդունման պատմությունը:

Աշխարհի բոլոր ժողովուրդները ունեն էպոսներ**.**

- «Աթրահասիս» բաբելոնյան
- «Էնումա էլիշ» բաբելոնա–աքքադական
- «Ռամայանա», «Մահաբհարաթա», «Բհագավաթգիտա» հնդկական
- «Իլիական», «Ոդիսական», «Թեոգոնիա», «Արգոնավորդներ», «Ֆիվիադա» հունական
- «Էնեական» հռոմեական/իտալական
- «Դիգենիուս Ակրիտոս» բյուզանդական
- «Ասք Հիլդեբրանդի մասին» հին գերմանական
- «Ասք Նիբելունգների մասին», «Կուդրուն» միջնադարյան գերմանական
- «Ավագ Էդդա», «Կրտսեր Էդդա» սկանդինավյան
- «Ասք Վյոլսունգների մասին»
- «Երգ Հայավաթայի մասին» ամերիկյան
- «Բեովուլֆ» անգլոսաքսոնական
- «Վիդսիդ»

- «Ֆինսբուրգի ճակատամարտը»
- «Բրունանբուրգի ճակատամարտը»
- «Մելդոնի ճակատամարտը»
- «Վալդերե»
- «Ասք Իգորի ճակատամարտի մասին», «Բիլինա» ռուսական
- «Բեյբարս» միջնադարյան եգիպտական
-
- «Ասք Ռոլանդի մասին», «Ասք Գիյոմի մասին» ֆրանսիական
- «Ասք Սիդի մասին» իսպանական
- «Լուզիադներ» պորտուգալական
- «Կալեվալա» կարելա–ֆիննական
- «Կալևիպոեգ» էստոնական
- «Լաչպլեսիս» լատվիական
- «Օլոնխո» յակուտական
- «Ջանգար» կալմիկական
- «Վագրենավորը» վրացական
- «Շահնամե» պարսկական
- «Մանաս» ղրղզական
- «Սասնա Ծռեր», «Պարսից պատերազմ» հայկական
- «Քյորօղլի» կովկասյան
- «Ալփամըշ» ուզբեկական, ղազախական, կարակալպակյան
- «Նարտյան էպոս» հյուսիս–կովկասյան (ադըղներ, աբազիններ, աբխազներ և այլն)
- «Այյամ ալ–Արաբ» («Արաբների օրերը») արաբական
- «Ուրալ–բատիր» բաշկիրական
- «Ամիրանիանի», «Էթերիանի» վրացական
- <<Գիլգամեշ>> շումերական /1/

Էպոսների միջազգային մրցույթը կայացել է1964- ին. մեր էպոսը զբաղեցրել է առաջին տեղը:

«Սասնա ծռեր» էպոսն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության ոչ նյութական մշակութային ժառանգության արժեքների ցանկում՝ Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պաշտպանության կոնվենցիայի Միջկառավարական կոմիտեի 7-րդ նստաշրջանը 2012 թվականի դեկտեմբերի 5-ին *«Սասնա ծռեր կամ Սասունցի Դավիթ էպոսի կատարողական դրսևորումները»* հայտն ընդգրկել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Մարդկության ոչ նյութական մշակութային ժառանգության ներկայացուցչական ցանկում: /2/

Գլուխ 2 <<Սասունցի Դավիթ>> էպոսը և նրա դերը հայրենասիրության և ազգային արժեհամակարգի ձևավորման գործում

Մեր ժողովրդի էպոսը ստեղծվել է VIII-X դարերում,երբ հայ ժողովուրդը ազգային-ազատագրական պայքար էր մղում արաբների դեմ: Սակայն նրա արմատները մխրճված են վաղնջական ժամանակների խորքերում, առասպելական ու պատմական զրույցներում: Այս դարերում է վերջնականապես ձևավորվել, որովհետև հայ ժողովուրդը վերակերտեց իր թագավորությունը՝ Բագրատունիների հարստության հաստատմամբ. Սկսվեց խաղաղ կյանքի հարյուրամյա ժամանակաշրջանը, և մեր ժողովուրդը անմահացրեց իր անձնուրաց զավակների հերոսական կերպարները և հաղթական կռիվների արդյուքում վերականգնված պետականության կառուցումը:

Վիպասացների և բանահավաքների կողմից այն կոչվել է նաև «Սասնա փահլևաններ», «Սասնա տուն», «Ջոջանց տուն», «Սասունցի Դավիթ կամ Մհերի դուռ», «Դավիթ և Մհեր», «Դավթի պատմություն», «Դավթի հեքիաթ» և այլն: Էպոսի գաղափարական ոգին հայ ժողովրդի հերոսական մաքառումն է թշնամիների դեմ՝ հանուն ժողովրդի ազատության և անկախության, հայրենիքի և պետականության պահպանման: Հայոց դյուցազնավեպը գաղափարական առումով արտացոլում է նաև իրականությունից ունեցած դժգոհությունն ու կառուցվելիք արդար աշխարհի նկատմամբ ունեցած փափագը՝ բոլոր դեպքերում գովաբանելով օտարի լծի դեմ ելած ժողովրդի հերոսական պայքարը:

Էպոսը համահավաք տարբերակով կոչվում է «Սասնա ծռեր»: «Ծուռ» բառն այս պարագայում ունի իմաստային մի քանի նշանակություններ՝ դիվահար, խենթավուն, խելահեղ քաջ և այլն: Տվյալ հատկանիշներից յուրաքանչյուրն էպոսի հերոսների համար բնորոշ է այս կամ այն պարագայում: «Սասնա ծռեր» էպոսը կառուցվածքային առումով կազմված է վիպական չորս մասերից կամ ճյուղերից, որոնցից յուրաքանչյուրը կոչվել է տվյալ ճյուղի գլխավոր հերոսի անունով՝ «Սանասար և Բաղդասար», «Մեծ Մհեր», «Սասունցի Դավիթ», «Փոքր Մհեր»: Հերոսների այս չորս սերունդը միմյանց հետ կապված են ազգակցական կապերով: «Սասնա ծռերի» ամենաբնորոշ գիծը հերոսական անպարտելի ոգին է՝ պայմանավորված նրա նախահիմքում ընկած առասպելական դյուցազունների սխրանքներով և հայ ժողովրդի՝ իր ոսոխների, հատկապես արաբական բռնակալության դեմ մղած դարավոր պայքարով: Էպոսի ստեղծման հստակ թվականը մեզ հայտնի չէ, քանի որ վերջինս գալիս է ժամանակի խորքից և ունի պատմական խոր ակունքներ: Էպոսի ասացողները էպոսը պատմել են հայկական տարբեր բարբառներով, մեծ մասամբ մոկաց, մշո, սասնա, ինչպես նաև արարատյան:

Էպոսի պատումներից մեկը 1874 թվականին գրի է առել Գարեգին Սրվանձտյանցը՝ հրատարակելով *«Սասունցի Դավիթ կամ Մհերի դուռ»* վերնագրով: 1889 թվականին էպոսի մի տարբերակ գրի է առել Մանուկ Աբեղյանը, իսկ արդեն 1939 թվականին Հովսեփ Օրբելին՝ էպոսագետների խմբի հետ մեկտեղ, ստեղծում է 60 պատումներից բաղկացած համահավաք բնագիր: Համահավաք բնագիրը թարգմանվել է ֆրանսերեն, չինարեն, անգլերեն (թարգմանիչ՝ Լևոն Զավեն Սյուրմելյան), հունարեն, ռուսերեն, գերմաներեն, վրացերեն, թուրքերեն, աղրբեջաներեն և այլ լեզուներով:

«Սասնա ծռերի» գրական մշակումները սկսվել են դեռևս 1890-ական թվականներից, սակայն Դավթի ճյուղի լավագույն մշակումը համարվում է Հովհաննես Թումանյանինը («Սասունցի Դավիթ», 1903 թ.): Փոքր Մհերի ճյուղը բանաստեղծական մշակման են ենթարկել ռուս բանաստեղծ Ա.Կուլեբյակինը («Մհերի դուռ», Թիֆլիս, 1916 թ.) և Ավետիք Իսահակյանը («Սասման Մհեր», 1922 թ.): Դավթի ճյուղը մշակել է նաև Եղիշե Չարենցը («Սասունցի Դավիթը», 1933 թ.) և ուրիշներ: /3/

Այժմ հայտնի են «Սասնա ծռեր» էպոսի շուրջ 150 պատումներ: Դրանց զգալի մասը տպագրված է: Սակայն դպրոցում և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում ուսուցանվում է «Սասունցի Դավիթ» էպոսի համահավաք բնագիրը, որը լույս տեսավ 1939 թվականին՝ ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելու մեծարժեք նախաբանով և առավել բարձրարժեք ծանոթագրություններով: Ահա թե ինչ է գրում Ֆ.Ֆեյդին «Սասունցի Դավիթ» էպոսի համահավաք բնագրի վերաբերյալ. «Կարդալով այս ծավալուն ու հոյակապորեն ստեղծված էպոսը՝ կարելի է մտածել, թե այն գերազանց գիտնականների վերաձուլած մի ծաղկաքաղ է: Նման բան չկա: Հանձնախմբի անդամները վերաշինել են բնագիրը բանասիրական մանրակրկիտությամբ և գիտական ընդունված խստությամբ: Նրանք չեն ավելացրել անգամ մի տող՝ ծայրը ծայրին բերելու համար: Ողջ բնագիրը ժողովրդական մայր երակից է» : Ակադեմիկոս Հովսեփ Օրբելին էպոսին կցված իր նախաբանում նշում է, թե ովքեր էին այն հմուտ բանագետները, որոնք կազմեցին 1939թ. տպագրված բնագիրը: Նրանք են Մանուկ Աբեղյանը, Գևորգ Աբովը և Արամ Ղանալանյանը: Էպոսի համահավաք բնագրի վերջում դրված են բարբառային բառերի բացատրական բառարան և էպոսում նշված վայրերի անունները:/4/

Էպոսի դյուցազունները՝ Սասնա տերերը, առաջին հերթին մտածում են իրենց ժողովրդի բարօրության մասին: Նախամայր Ծովինարը հանուն իր ազգի դիմում է անձնազոհության, նրա չորրորդ աստիճանի ժառանգ Փոքր Մհերը փակվում է Ագռավաքարում և սպասում համայն մարդկության երջանիկ ու բարեկեցիկ ապագային: Ակամա հիշում ենք Հովհաննես Թումանյանի 1915-ին գրված «Հայրենիքիս հետ» մարգարեական բանաստեղծությունը, որն ավարտվում է համայն մարդկության կյանքի պայծառ արշալույսի երազանքով:

Գլուխ 3. 9-րդ դասարանում էպոսի դասավանդման մի քանի մեթոդներ

Ըստ Գրականություն առարկայի հաստատված օրինակելի ծրագրի՝ էպոսի ուսուցմանը իններորդ դասարանում հատկացված է տասը դասաժամ: Երեխաներն ամառային արձակուրդի ընթացքում ընթերցել են էպոսը, դուրս գրել ամհասկանալի բառերը և ուսուցչի ու բարբառային բառարանների միջոցով բացատրել դրանք:

Ապա հնչում են հարցադրումներ: Տողատակով ներկայացնում ենք հնարավոր պատասխանները, որպեսզի ավելի հստակ պատկերացում կազմվի էպոսի բարոյագտական արժեքի վերաբերյալ. ա) Ի՞նչ է անում հերոսը «Սասունցի Դավիթ» էպոսի գլխավոր հերոսը՝ Սասունցի Դավիթը, *<u>փրկում է Հայաստանն արաբական լծից:</u>*

բ) Ի՞նչ է ասում կամ մտածում հերոսը Սասունցի Դավիթը ողջ էպոսի ընթացքում *<u>արտահայտում է բազմաթիվ իմաստուն մտքեր, որոնք այսօր էլ մեծ արժեք ունեն:</u>*

Գրի ենք առնում Դավթի իմաստուն մտքերն ու առանձնացնում դրանց մեջ ամենաէականները՝

1. Դավիթը բացատրում է, թե որևէ այլ երկիր իրավունք չունի խառնվելու իր հայրենիքի գործերին. ամեն երկրի գահակալ թող զբաղվի միայն իր երկրի գործերով. - Դե, գնա, թագավորիդ բարև արա, ասա. Էն Միհերի տղա Դավիթն էսպես արեց. Մեկ էլ չը գա՝ Սասնա կընիկ, աղջիկ տանի՛. Սասնա տուն դեռ չի ավերվե, Որ դուք էկե մեզեն խարջ ու խարաջ կ’ուզեք: Մըսրա գավառ իրեն, Սասնա գավառ մեզի: Թե չէ՝ ինչ իրմեն կը գա, թող չը խնայի /5/:

2. Դավիթն արթնացնում է Մսրա զորքին և միայն դրանից հետո է նետվում մարտի դաշտ:

3. Դավիթն ազատ է արձակում Մսրա Մելիքի զորքին և զգուշացնում, որ մյուս անգամ չգան Սասունի վրա, այլապես կպատժվեն, ինչպես Մսրա Մելիքը:

4. Դավիթը պատժում է իր վրա կռիվ եկած թշնամիներին, նրանց փոխարեն թագավոր է կարգում հասարակ մարդկանց և խոստանում պաշտպանել նրանց վտանգի պահին. Քաղքի մեջ ով մնացեր էր, Էնոնց համար թագավոր դրեց. Ջոջ մարդեր սպանեց, Պստիկներ տեղ դրեց, ասաց. -Քանի դու ժիր եք, կռիվ միք է՛րթա: Որ դու նեղ կը՛ննկնեք, Ինձի մի թուղթ գրեք, ես կը գամ /6/:

գ) Ինչպե՞ս են ուրիշները վերաբերվում կերպարին

1*<u>. Դավթին սիրում են Սասունի հասարակ մարդիկ:</u>*

<u>2. Դավթի համար սրտացավ է Ջենով Հովանը:</u>

3*<u>. Դավթին ճիշտ ուղղության է մղում արտատեր պառավը:</u>*

<u>4. Մսրա Մելիքն ատում է Դավթին և նրա մեջ տեսնում հավերժական թշնամի:</u>

5. Դավթին սիրում էր Չմշկիկ Սուլթանը, սակայն Դավթի ու Խանդութի ամուսնությունից հետո նենգորեն սպանել է տալիս նրան:

6. Դավթին անամոթ առաջարկներ է անում և հետապնդում Զենով Հովանի կինը՝ Սարիեն:

7. Դավթին անսահման սիրում էր կինը՝ Խանդութը, որը վերջինիս մահվանից հետո ինքնասպան է լինում:

8. Դավթի մահվան վրեժը հանում է որդին՝ Փոքր Միերը:

դ) Ինչպե՞ս է կերպարը փոխվում

1. Դավիթը սկզբում շատ միամիտ էր:

2. Դավիթը լիովին փոխվում է, երբ արտատեր պառավը նրան խորհուրդներ է տալիս ու առավել բորբոքում հայրենասիրական կրակը:

3. Խանդութին տեսնելուց հետո Դավիթը դառնում է իր կնոջն անմնացորդ նվիրված ամուսին:

ե) Հեղինակի թեման կամ տեսակետը

Հեղինակը ժողովուրդն է, որ դարերի ընթացքում ավելի հղկել ու պանծացրել է իր սիրելի հերոսի կերպարը: Հազար անգամ իրավացի է ժողովուրդը, որի կարծիքով իդեալական մարդիկ չկան, եթե անգամ դա իրենց սիրելի հերոսն է՝ Սասունցի Դավիթը: Ժողովուրդը ցավով ներկայացնում է, թե ինչպես շիտակ, ազնիվ, անձնազոհ, նվիրված Դավիթը մի անգամ սխալվում և երդմնազանց է լինում: Նա նշանված էր Չմշկիկ Սուլթանի հետ, սակայն Խանդութին հանդիպելուց հետո մոռանում է Չմշկիկ Սուլթանին տված խոստումը, և նենգ Չմշկիկն իրենց ընդհանուր աղջկա ձեռքով սպանում է Դավթին. - Իմ ցեց իմ անձից է, Էդ իմ սերմն էր, որ ինձի սպանեց: Դավիթ էդ խոսք ասաց, Ու ինքն էլ էնտեղ մեռավ:

9-րդ դասարանում էպոսի ավելի խորացված ու համակողմանի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս ավելի շատ ուշադրություն դարձնելու նրա գաղափարական բովանդակությանը, բացահայտելու ժողովրդական այս հոյակերտ կոթողի նյութը, վեր հանելու նրա ասելիքի հիմնահարցերը, դաստիարակելու աշակերտներին դյուցազնավեպի ոգով: Չնայած էպոսի գաղափարական բովանդակության ուսուցմանը առանձին ժամ ենք հատկացնում, սակայն այն անցնելիս առաջին ժամից իսկ աշակերտների հետ հանգամանորեն, շերտ առ շերտ բացահայտում ենք գաղափարական բովանդակությունը՝ կապված տվյալ ժամին անցնելիք թեմայի հետ (սյուժե, կերպարների վերլուծություն և այլն): Իսկ գաղափարական բովանդակությանը հատկացված ժամը հնարավորություն է տալիս նախորդ ժամերին ասվածը համակարգելու, նոր բացահայտումներ կատարելու և ընդհանրացման համար: Նախքան էպոսի գաղափարական բովանդակությունը հանգամանորեն բացահայտելը պատկերացում ենք տալիս այս ժանրի մասին, ընդհանուր գծերով ծանոթացնում այլ ազգերի էպոսներին: Այն հարցին, թե ինչու այսօր էպոս չի հորինվում, պատասխանում ենք, որ էպոս հորինվում է մարդկության մանկության շրջանում: Ապա մեր էպոսի

ստեղծման ժամանակաշրջանի, նրա մեջ գաղտնագրված գաղափարների, բարոյական սկզբունքների, մեր ժողովրդի կողմից մարդու և մարդկայինի մասին պատկերացումների, ժողովրդի հավաքական կենսափորձով վավերացված մշտնջենական արժեքների մասին ենք խոսում, շեշտում, որ այդ արժեքները յուրաքանչյուր դարաշրջանում ընկալվում և իմաստավորվում են յուրովի:

Դասարանը կահավորում ենք էպոսի թեմաներով ստեղծված նյութերով՝ Հ.Կոջոյանի նկարների, Հր.Քոչարի «Սասունցի Դավիթ» արձանի վերատպությունները, գրքեր (էպոսի տարբեր հրատարակություններ, գրական մշակումներ՝ Թումանյանի «Սասունցի Դավիթ»-ը, Իսահակյանի «Սասմա Մհեր»-ը, Չարենցի «Սասունցի Դավիթ»-ը, Հ.Օշականի «Սասունցի Դավիթ թատերգությունը»): Պատերին փակցված պաստառներին մեծերի խոսքերն են էպոսի մասին: Օրինակ՝ «Ոչ մի բանի մեջ ժողովուրդներն այնքան պարզ ու պայծառ չեն երևում, որքան էպոսում» (Հ. Թումանյան): Մինչ էպոսի ուսումնասիրության ավարտը դասասենյակի՝ էպոսին հատկացված անկյունում ավելանում են աշակերտների՝ էպոսի թեմաներով արած նկարները, ստեղծած տիկնիկ-կերպարները: Թղթապանակների մեջ աշակերտները հավաքում են իրենց գրած ռեֆերատները, շարադրությունները, մտքերը, բանաստեղծություններն էպոսի թեմաներով: Աշակերտների մի խումբ էլ աշխատում է էպոսից իրենց ընտրած հատվածի բեմականացումը պատրաստելու համար: Կատարվում են այլ աշխատանքներ ևս: Կարևորում եմ «Սասնա ծռեր» դյուցազներգության նյութի, ստեղծման ժամանակաշրջանի, ուսումնասիրողների կարծիքների մասին գիտելիքներ տալն աշակերտներին: Քանի որ աշակերտները նախօրոք՝ ամռան ընթացքում, կարդացել են էպոսը, իրենց տետրերում նշումներ են կատարել, անդրադարձել կերպարներին, համառոտ ներկայացրել նրանց, նախորդ դասարաններում էլ հատվածներ են անցել էպոսից, հանձնարարվում է ստեղծել էպոսի տետր, որտեղ կատարում են տարբեր աշխատանքներ: Օրինակ՝ որպեսզի ստուգեմ՝ արդյոք կարդացել են էպոսը, դիմում եմ տարբեր մեթոդների: Հանձնարարում եմ էջը ուղղահայաց բաժանել երկու մասի: Տալիս եմ առաջադրանք՝ համեմատել հին և նոր էպոսները, ապա գրել ընդհանրությունները (Վենի դիագրամ մեթոդ): Հին էպոս ենք պայմանականորեն համարում ժողովրդական բանահյուսությունից մեր անցած նախորդ նյութերը՝ Գողթան երգերը, առասպելները՝ ամբողջացրած «Վիպասանք» վերնագրի տակ: Հանձնարարում եմ համեմատել հին և նոր էպոսներում ժողովրդական մտածողության դրսևորումները և այլն: Աշակերտները հիմնականում կարողանում են արտահայտել իրենց մտքերը: Ապա աշխատում եմ ընդլայնել նյութի մասին աշակերտների իմացության շրջանակները:

«Սասունցի Դավթի» ստեղծմանը մասանակցել է ողջ հայ ժողովուրդը, և նրա մեջ վառվում է ժողովրդական հանճարի կրակը: Հայ ժողովուրդը ստեղծեց այս էպոսը իր պատկերի նման՝ իր կյանքի ճշմարտությունը դնելով նրա մեջ»,-ասում է Դերենիկ Դեմիրճյանը:

Ըստ օտարազգի էպոսագետների՝ «Սասունցի Դավիթը» աշխարհի լավագույն էպոսներից մեկն է, իսկ ըստ ֆրանսիացի նշանավոր հայագետ Ֆրեդերիկ Ֆեյդիի, որը 1964-ին թարգմանել ու հրատարակել է

էպոսը ֆրանսերենով, իր խաղաղասիրական ու դեմոկրատական գաղափարախոսությամբ հայկական ազգային էպոսն անզուգական է:

«Մեր էպոսը հայ ցեղի ապրած կյանքի և հոգեկան կարողությունների հոյակապ գանձարանն ու իր մեծության անհերքելի վկայությունն է աշխարհի առջև» (Հ.Թումանյան):

Էպոսի գաղափարական բովանդակությունն ուսումնասիրելիս խնդիր եմ դնում աշակերտների մեջ դաստիարակել այն ներկայացնող հիմնական տարրերը՝ ազնվություն, հայրենասիրություն, բարձր բարոյականություն: Աշխատում եմ զարգացնել նրանց ազգային մտածողությունը, պետականության նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը: «Սասնա ծռեր»-ը մի ամբողջ համակարգ է, որը կրթում, դաստիարակում է մի ամբողջ ժողովրդի:

Քանի որ էպոսի ուսուցումը նախատեսված է 9-րդ դասարանում, և քանի որ պատանիներն ավելի շատ են հակված ինքնուրույնության, ուստի աշխատում եմ պատրաստի մեկնաբանություններ և գաղափարներ չտալ, այլ իրենց՝ աշակերտների միջոցով բացահայտել էպոսի գաղափարական բովանդակությունը: Գիտենք, որ մեր ազգի՝ իբրև տեսակի գոյության հիմքը հայրենասիրությունն է, որը լավագույնս դրսևորվում է էպոսում: Հայրենասիրությունն էպոսի կերպարների համար առիթից առիթ ի հայտ եկող երևույթ չէ: Դա նրանց առօրյա կեցության ձևն է և դրսևորվում է նրանց բոլոր արարքներում՝ օտար զավթիչների դեմ մղած կռվում, երկրի շենացմամբ զբաղվելիս, հասարակական անարդարությունների դեմ պայքարում, հանուն ընտանեկան ավանդույթների պահպանման գործունեության ժամանակ, նույնիսկ բարկության և կամ քնարական տրամադրության պահերին: Բոլոր դեպքերում նրանք չեն կորցնում իրենց մարդկային կերպարը. արդարամիտ են, վեհանձն, մանկական մաքուր պարզությամբ, բռնության դեմ՝ անողոք: Սասնա դյուցազունների չորս սերունդներն էլ բնութագրվում են հայրենիքին ու ժողովրդին անձնուրաց ու անմնացորդ նվիրվածությամբ, նվաճողների և բռնակալների նկատմամբ հետևողական վճռականությամբ մղած պայքարով: Հազարամյակներ շարունակ անհավասար մաքառումների մեջ սեփական գոյության իրավունքը հաստատելու համար մղած պայքարն են ներկայացնում նրանք՝ պահպանելով մեր ազգային արժեքները, որոնք ժամանակի ընթացքում փոխում են իրենց ձևը, բայց բովանդակությունը նույնն է մնում: Հատկապես Սասունցի Դավթի կերպարի միջոցով սիրելի հերոսի սխրագործությունները պատկերելիս ժողովուրդը ազատություն է տալիս իր երևակայությանը, հիպերբոլիկ պատկերներով պանծացնում նրան: Իսկ բռնակալ Մելիքին և նրա կամակատարներին սպանիչ ծաղրով է ներկայացնում: Ասվում է, որ մեր էպոսում ամրագրված արժեքները դեռևս պահպանում են իրենց կենսունակությունը (վկան՝ ապրիլյան քառօրյա պատերազմը, վերջին պատերազմը): Հետևություն են անում, որ այսօր ինչ կատարվում է, էպոսի մեջ դրա հիմքը կա: Բերում են օրինակներ: Համեմատում են դրական և բացասական կերպարներին՝

- ուժի տեսակետից (Դավիթ և Մելիք),

● երդմանը հավատարիմ լինելու տեսակետից (Արմաղան, ապա՝ Խալիֆ և Մելիք): Իրենք են առաջարկում համեմատության այլ հիմքեր և տալիս պատասխաններ: Խոսում ենք մեր հերոսների նկատմամբ վերաբերմունքի մասին (էպոսում, այսօր): Նկատում ենք, որ կա միտում՝ մեր մեջ եղած ուժեղին թուլացնելու: Էպոսից Խանդութի երկրպագուների կողմից Դավիթին խմեցնելով թուլացնելու օրինակն են բերում, այլ օրինակներ՝ մեր պատմությունից և այսօրվա իրականությունից:

Էպոսի գաղափարական գծերից է ազատասիրությունը: Այնտեղ ազատությունը ներկայացվում է որպես բնական իրավունք ամեն մի մարդու համար: Հերոսները, պաշտպանելով իրենց ազատությունը, ուրիշներին չեն զրկում այդ իրավունքից: Սասունում բոլորը հավասար են և ազատ: Իրենց համար հատուկ կարգավիճակ մարդկային որևէ խմբում (ընտանիք, ազգակիցներ, համերկրացիներ և այլն) չեն էլ գիտակցում, ուր մնաց՝ պահանջեին: Նրանք ազատ էին ու վեր մարդկանց ստեղծած արհեստական օրենքներից: Աշակերտներին առաջարկում եմ կարծիքներ փոխանակել ազատության մասին այսօրվա պատկերացումների շուրջ:

Գաղափարական բովանդակության գծերից է պետականության նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը, որը մեր էպոսում կարևորվել է և դրսևորվել տարբեր հերոսների արարքներում և խոսքերում: Օրինակ՝ Ծովինարը Խալիֆին հարցնում է, թե նրանց երկրում կարգ, օրենք չկա՞, որ հղի կնոջն ուզում են սպանել: Զենով Օհանը Դավիթին ասում է. «Եթե մենք մեր դրած օրենքը չպահենք….»: Կամ, ասենք, Քեռի Թորոսի օրինակը. Սասնա բոլոր հերոսները մեռան, Քեռի Թորոսը չմեռավ, իսկ երբ Փոքր Միհրը մնաց անժառանգ և անմահ (հայրական անեծքը գործեց), Քեռի Թորոսը «կսկծու» մեռավ (որովհետև պետականությունն էլ չէր շարունակվելու): Աշակերտները բերում են այլ օրինակներ ևս: Սակայն շեշտվում է և այն, որ մեր ժողովրդի իդեալները մարմնավորող դյուցազունները անտարբերությամբ և արհամարհանքով են վերաբերվում իշխանական դիրքին և թագավորական գահերին: Նրանցից յուրաքանչյուրը կանգնում է թագավոր դառնալու հնարավորության առաջ, նույնիսկ բոլորին առաջարկվում է այդ, սակայն բոլորն էլ մերժում են նման հնարավորությունը: Նրանք պայքարում են ժողովրդի շահի համար, իրենց համարում են նրա մի մասնիկըՀարուստ ու բազմազան են էպոսի գաղափարական բովանդակության այս կամ այն գիծը ներկայացնող օրինակները: Դրանք դուրս են գրում և ներկայացնում աշակերտական խմբերը, որոնցից յուրաքանչյուրին հանձնարարվում է գաղափարական բովանդակության մի գծի վերաբերյալ էպոսից բերել օրինակներ: Առաջարկում եմ պրոբլեմային զանազան հարցեր, օրինակ՝

● Սասունը հիմնում են Սանասարը և Բաղդասարը, ինչո՞ւ է հենց Դավիթը կոչվում Սասունցի,

● նոր ծագող արևը կար (Մեծ Միհր), էլ ինչո՞ւ էր պետք մայր մտնող (Փոքր Միհր) արևը, ● հողեղեն Դավթից հետո ինչո՞ւ մեր ժողովրդի վերջին հերոսը (Փոքր Միհրը) լույս դարձավ,

● ժողովուրդներն իրենց մտածողությամբ նմա՞ն են, բերել օրինակներ,

● ինչո՞ւ է Մելիքը հորի մեջ մեռնում (որովհետև չար ուժերը գետնի տա՞կ են): Գաղափարական բովանդակությունն ուսուցանելիս շեշտում եմ, որ մեր հայրենիքը մեր քրիստոնյա էությունն է, աստվածատուր մեր ինքնության կերպը, մեր տեսակը, որ պիտի կրենք: Հայրենիքի ոչ միայն տարածքային-նյութական ընկալում պիտի ունենանք, այլև հոգևոր: Հայրենիքը մարդկանց տվյալ հանրության հոգևոր աշխարհի կերպն է: Գաղափարները, որոնք ներկայացվում են էպոսում, այն դարձնում են մեր ժողովրդի ինքնության վկայագրերից մեկը և մեր ժողովրդի՝ էությամբ քրիստոնյա լինելու ապացույցն են: Ինչո՞ւ ծռեր: Դասագրքում մեկնաբանված է, որ ժողովուրդն իր սիրելի հերոսներին «ծուռ» է կոչել՝ նկատի ունենալով նրանց՝ սովորականից շեղված, արտասովոր, խենթ, քաջազուն լինելը: Ավելացնում եմ ևս մեկը: Քանի որ մեր «ծուռ» հերոսները մեր ժողովրդի մարմնավորումն են, նրանց մեջ ժողովուրդը տեսել է ինքն իրեն՝ քրիստոնյային՝ աստվածաստեղծ մարդուն, որն ի սկզբանե շեղվեց աստվածադիր օրենքներից և ծռվեց (մեղք գործեց), ուստի էպոսի գլխավոր հերոսները, մարդ-կատարյալների դասին պատկանելով անգամ, ծուռ են: Այսինքն՝ նրանք վերացական կերպարներ չեն, այլ իրական մարդիկ՝ իրենց թերություններով ու առավելություններով: Այս ծռերը պայքարում են չարի դեմ: Էպոսում չարի դեմ պայքարն է առաջին պլան մղված: Այդ չարը նվաճող, հարկապահանջ, իր իսկ ժողովրդին հարկադրանքով պատերազմի տանող Մսրա Մելիքն Է: Նրան չի սիրում և իր՝ Մսրա ժողովուրդը: Դարեր շարունակ հայերը պետականություն չեն ունեցել: Հայապահպանման անվիճելի գործոն է հայ եկեղեցու գոյությունը: Անգնահատելի է նրա դերը մեր ժողովրդի կյանքում: Պատահական չէ, որ գլխավոր հերոսը՝ Դավիթը, իր գործունեությունն սկսում է՝ Մարութա սարի վանքը վերականգնելով: Խորհուրդն այս է. Դավիթը ոչ միայն վանքը կառուցեց, այլև վերականգնեց հավատն իր եկեղեցու նկատմամբ: Հիշենք, թե միջնադարում որքա՛ն աղանդներ կային, որոնք մեր Առաքելական եկեղեցու դեմ էին: Անգամ էպոսի գլխավոր հերոսի անունն է Աստվածաշնչից: Աստվածաշնչյան Դավիթը Աստծո կողմից նշանակված թագավոր էր, և հայ ժողովուրդն էլ երազում էր ունենալ մի այդպիսի արդար առաջնորդ: Հայի իդեալը իսկական քրիստոնյա լինելն է, և իր գլխին եկած աղետների պատճառը հայը փնտրում էր ոչ թե այլոց, այլ իր մեջ, իր՝ հավատ ունենալում թերանալու մեջ: Էպոսի ավարտը կարելի է մեկնաբանել և այս կերպ: Փոքր Միհրը զավակ չի ունենում: Գուցե պիտի հասկանանք, որ հայ մարդն իր ֆիզիկական էությամբ հասել է կատարյալ վիճակի, այլևս նրան մարմնական, երկրային կատարելություն պետք չէ, և կարիք չկա նորոգվելու, նոր սերնդի մեջ ի հայտ գալու: Աստվածատուր նրա նյութեղեն ձևը Փոքր Միհրի կերպարում արդեն կատարյալ է: Մենք կատարյալ չենք հոգևոր առումով: Ուրիշ ի՞նչ կարող է ասել Փոքր Միհրի հայրը, ինչպես մարդկությանը՝ մարդկության մեծ Հայրը, եթե ոչ՝ ապաշխարի՛ր. գնա՛, փակվի՛ր ժայռի մեջ և սպասի՛ր: Ժայռը մեր ժայռեղեն Հայաստանն է: Փոքր Միհրը հայ ժողովուրդն է, որ պիտի ապրի աշխարհագրական այս կետում՝ սեղմված ժայռերի մեջ, և պիտի սպասի Քրիստոսի երկրորդ գալստյանը:

«Ցորեն դառնա քանց մասուր մի և գարի՝ քանց ընկույզ մի» արտահայտությունը փոխաբերական միտք է, այսինքն՝ պիտի կատարվի բոլոր քրիստոնյաների երազանքը. նոր աշխարհ պիտի ստեղծվի:

Մեր էպոսի հերոսները սերնդեսերունդ պայքարում են նախ դև-չարերի, ապա՝ մարդ-չարերի, վերջում՝ իր իսկ մեջ եղած չարիքի՝ իր ծուռ էության դեմ: Պատահական չէ, որ էպոսի ստեղծման ժամանակ (8-10-րդ դդ.) ծնվեց մեր հզոր հանճարը՝ Նարեկացին (10-րդ. դ.), որի գործի հիմնական գաղափարը հենց դա էր՝ մարդու՝ իր իսկ մեջ, ինքն իրեն դեմ մղած պայքարով, ինքնամաքրմամբ, ապաշխարելով կատարելագործվել և իր աստվածաստեղծ նախկին վիճակին հասնել: Պատմական հարուստ փորձ և հասուն գիտակցություն ունեցող մեր ժողովուրդը դարեր շարունակ իր նվիրական խոհերն ու երազանքներն է ամրագրել մեր ազգային վեպի մեջ, և այն օգնել է մեզ մեր թշնամիների դեմ մղած պայքարում: Դարեր շարունակ էպոսը կրթել է մեր ժողովրդին՝ տալով նրան կատարյալ մարդու իր իդեալը՝ մանկական մաքուր պարզություն (անաղարտություն), արժանապատվություն, արդարամտություն, վեհանձնություն ունեցողին, որ նաև մարդասեր է, այլասեր, ժողովրդասեր, խաղաղասեր, ազատասեր, հայրենասեր, բարեկամասեր, եղբայրասեր և չարի դեմ պայքարող: Պատահական չէ սեր արմատի կրկնությունը: Այն քրիստոնեական մեր էությունը բնութագրող կարևոր պայման է: Հավատի և հույսի հետ՝ նաև սեր….

Մեր էպոսը մարդկության ստեղծած ամենահանճարեղ գեղարվեստական գործերից է: Նրա մեջ ամփոփված գաղափարները կենսունակ են այսօր և հետագայում էլ կուղղորդեն մեր ժողովրդին դեպի կատարելություն: Աշակերտները, բացահայտելով էպոսի գաղափարական բովանդակության հիմնահարցերը, կունենան տեսական՝ ինչպիսի՞ն դառնալ, դեպի ո՞ւր շարժվել: Չէ՞ որ մեր այսօրվա իրականությունը, մեր հեռուստահաղորդումները, մթնոլորտը այն բարեբեր հողը չեն, որտեղ պիտի ծլի ու աճի հայի տեսակը: Մատաղ սերունդը օդի պես կարիք ունի՝ սնվելու մեր ժողովրդական բանահյուսությամբ, մեր դասական գրականությամբ ու արվեստով:

ՔԱՐՏԱԳՐՈՒՄ

Յուրաքանչյուր տղա և աղջիկ աշակերտի համար կազմվում և տրամադրվում է անհատական քարտ.

Ես Դավիթն եմ, Դավիթը ես եմ…
Ի՞նչ կանեի, եթե հայրենիքիս վտանգ սպառնար
Ի՞նչ կաներ Դավիթը մեր օրերում…
Ի՞նչ հարց կուղղեր Դավիթն ինձ. Ի՞նչ հարց կուղղեի ես Դավիթին

Ես Խանդութն եմ, Խանդութը ես եմ…

Ի՞նչ կանեի, եթե հայրենիքիս վտանգ սպառնար
Ի՞նչ կաներ Խանդութը մեր օրերում…
Ի՞նչ հարց կուղղեր Խանդութն ինձ.
Ի՞նչ հարց կուղղեի ես Խանդութին

Համադրվում և վերլուծվում են քարտերի պատասխանները.

Եզրակացություն

«Սասունցի Դավիթ» էպոսի պատգամների միջոցով հայկական դպրոցներում և բուհերում կդաստիարակվեն ազգային ու համամարդկային ճիշտ գաղափարներով զինված քաղաքացիներ:

Սասունցի Դավիթ էպոսը ունի դաստիարակչական, մարդկային բարձր արժեքներ սերմանող ու հայրենասիրություն քարոզող մեծ նշանակություն: Մի՞թե հավերժորեն ճշմարիտ չէ, որ ժողովուրդները պետք է ապրեն խաղաղության և բարեկեցության մեջ: Մեր ազգայն էպոսը մի ամբողջական համակարգ է, որով իններորդ դասարանցի պատանուն կարելի է դաստիարակել, ազնվությամբ, հայրենասիրությամբ,. Բարոյականությամբ: Համադրելով և վերլուծելով հարցադորումների պատասխանները և քարտերում առկա շարադրանքները, եզրահանգում ենք, որ

1. Աշակերտները ընթերցել են էպոսը և հաղթահարել լեզվական խութերը
2. Դավթի և Խանդութի կերպարով սերմանվել է հայրենաճանաչողություն և հայրենասիրություն
3. Էպոսն ամբողջությամբ մեծ հետք է թողել ազգային արժեհամակարգ ձևավորելու գործում:

Գրականության ցանկ

1. Невелева С. Л., Махабхарата. Изучение древнеиндийского эпоса. М., 1991
2. ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի պաշտոնական կայք՝ en.unesko.org
3. Ա.Դոլուխանյան, Ֆրեդերիկ Ֆեյդին հայագետ, Երևան, 2008, էջ 185
4. Հ, Բախչինյան. Ս. Սարինյան, Հ.Թամրազյան, Հայ Գրականության դասագիրք 9, Երևան 2000:
5. «Սասունցի Դավիթ», Հայկական ժողովրդական էպոս, էջ 210, Երևան, 1969 :
6. «Սասունցի Դավիթ», Հայկական ժողովրդական էպոս, էջ 270, Երևան, 1969